

ANARCHISTISCHE KANTTEKENINGEN

Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Anarchisme in Domineesland (1)

Het anarchisme heeft naar verhouding in Nederland een belangrijker rol gespeeld dan in de meeste andere Westeuropese landen. Enerzijds is dat te verklaren vanuit de Nederlandse geschiedenis. Anderzijds is de ontwikkeling van het Nederlandse anarchisme onverbreekelijk verbonden met Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Het leven van Ferdinand Domela Nieuwenhuis heeft echter niet alleen het Nederlandse anarchisme getekend, maar is ook onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling van de socialistische beweging bij onze noorderburen.

Wie de opkomst van het Nederlandse socialisme, in de tweede helft van de vorige eeuw, wil beschrijven kan onmogelijk om Ferdinand Domela Nieuwenhuis heen (2). Zonder enige twijfel was Ferdinand Domela Nieuwenhuis de meest charismatische voorman van het vroege socialisme in Nederland, die tevens in de internationale socialistische beweging een belangrijke rol speelde. Bovendien een zeer intrigerend figuur. Hij stamde immers uit een gefortuneerde domineesfamilie, maar brak volkomen met zijn klasse om zich volledig in de socialistische beweging te storten. Hij eindigde zijn leven tenslotte als anarchist. Zelf omschreef Ferdinand Domela Nieuwenhuis zijn ontwikkeling treffend: "Van christen tot anarchist", meteen de titel van zijn autobiografie.

Van christen tot anarchist

"Van christen tot anarchist" was duidelijk een autobiografie, dat wil zeggen soms verhelderend, maar niet altijd correct. Meer dan eens plaatst Domela Nieuwenhuis in zijn autobiografie zijn hele politieke ontwikkeling in het kader van de anarchistische ideologie die hij aan het einde van zijn leven huldigde.

Hoewel er reeds een aantal biografieën over Ferdinand Domela Nieuwenhuis zijn verschenen, was er merkwaardig genoeg nog nooit een wetenschappelijk doortimmerde biografie over hem verschenen. Jan Meyers heeft met "Domela, een hemel op aarde", deze leemte nu aangevuld. Meyers is onder meer bekend door zijn biografie over Mussert, dé voorman van de Nederlandse nationaal-socialistische beweging, de NSB...!

Niettemin heeft Jan Meyers een vlot leesbare biografie over Ferdinand Domela Nieuwenhuis geschreven. Met grote stilistische vaardigheid brengt hij het verhaal van Domela Nieuwenhuis. "Domela, een leven op aarde" heeft echter teveel weg van een geromantiseerd levensverhaal,

dat weliswaar goed is gedocumenteerd, maar waar de politiek te veel tot een onderstroom is gedegradeerd, overheerst door de psychologische zielerorselen van de hoofdpersoon: Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

César De Paepe

Na een tamelijk onbekommerde jeugd werd Domela Nieuwenhuis in 1870 dominee in het Friese Harlingen. Al spoedig beperkte hij zijn activiteiten niet alleen tot deze van predikant, maar trad hij ook op als agitator voor de Vredesbond. Domela Nieuwenhuis slaagde erin om in het kleine plaatsje een bloeiende afdeling van de Vredesbond van de grond te krijgen. Samen met de Vredesbond bekende hij zich als een overtuigd pacifist, maar nog niet als de antimilitarist die hij later zou worden. Dat is op zich merkwaardig omdat zijn goede Belgische vriend César de Paepe (3) al in 1868 tijdens het Internationaal Socialisten-Congres te Brussel een warm pleidooi hield voor de algemene werkstaking als het antwoord van de arbeiders op de oorlog. Jaren later trad Domela Nieuwenhuis dat standpunt wel bij en zou hij met zijn voorstellen tot een algemene werkstaking tijdens de congressen van de Tweede Internationale de Duitse socialisten flink voor het hoofd stoten.

Al in zijn studietijd behoorde Domela Nieuwenhuis tot de zogenaamde modernen binnen de luthers-protestantse kerk. Geleidelijk aan begon hij echter aan de godsdienst te twifelen. Uiterst minutieus beschrijft Jan Meyers dat proces van vertwijfeling bij Domela Nieuwenhuis dat in 1879 resulteerde in zijn afscheid van de kerk. Even voor zijn uittreden richtte hij een eigen blad op: Recht voor Allen. Onder zijn redactie groeide het blad uit tot de meest spraakmakende spreekbuis van de vroege socialistische beweging. Aanvankelijk was Recht voor Allen nog geen socialistisch blad, evenmin als Domela Nieuwenhuis socialist was.

Volgens Meyers bestond het socialisme rond 1880 praktisch nog niet in Nederland. Het klopt inderdaad dat rond 1880 het socialisme in Nederland getalsmatig weinig voorstelde, maar daarmee minimaliseert Meyers al te zeer het belang van de voorlopers en met name dat van de Eerste Internationale, voor de latere ontwikkelingen (4). Het was Domela Nieuwenhuis die het socialisme tot een massabeweging zou uitbouwen.

Een aardig detail is dat Domela Nieuwenhuis in de zomer van 1879, nog voor zijn uittreding uit de kerk, als dominee een uitnodiging van de Belgische afdeling van de Internationale kreeg om in Gent een lezing te houden over

grond en bodem in gemeenschappelijk bezit. Domela Nieuwenhuis sprak trouwens regelmatig in België voor socialistische verenigingen en schreef ook diverse artikels voor Belgische tijdschriften.

De sociaal-democratische bond

Het waren trouwens de arbeiders die als eersten contact met Domela Nieuwenhuis zochten en niet omgekeerd. Maar als in 1881 de Sociaal-Democratische Bond (SDB) ontstaat werd Domela Nieuwenhuis er al spoedig secretaris van, namelijk in 1882. Feitelijk was hij de bezielende persoon en de leider van de SDB. In 1884 droeg hij zijn blad *Recht voor Allen* over aan de SDB, maar hij bleef redacteur tot 1898. De SDB was de belangrijkste kracht achter de Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht en beleefde als organisatie een stormachtige groei. Met de groei van de SDB nam ook de bestrijding ervan van overheidswege sterk toe. Zo werd het budget voor de marechaussee, de militaire politie, in vijf jaar verdubbeld.

Vanwege een artikel in *Recht voor Allen* werd Domela Nieuwenhuis in 1886 veroordeeld wegens majesteitsschennis. De harde celstraf die hij moest ondergaan veroorzaakte niet alleen grote beroering in de socialistische beweging, ook in andere kringen werd het onrechtvaardige karakter van de straf beklemtoond. De gevangenisstraf verleende Domela Nieuwenhuis wel het aureool van het martelaarschap, waarbij vergelijkingen met Jezus werden gemaakt.

"De destructieve massa"

De socialisten kregen in deze periode regelmatig te maken met zogenaamde Oranjefuries waarbij, al dan niet spontaan, anti-socialistische volksmassa's de socialisten, hun huizen en lokalen aanvielen. Vaak onder het toezien van de politie, zonder dat deze ingreep, "zodat de atavistische, destructieve instincten die bij de massa's aan de oppervlakte plegen te zitten, vrij spel hadden", aldus Meyers (5).

Na zijn gevangenschap werd Domela Nieuwenhuis in 1888 als eerste socialist in het Nederlandse parlement verkozen. Hij werd van in den beginne door alle andere parlementsleden gemeden als een vijand en zelfs onbeschoft behandeld.

Desondanks was Domela Nieuwenhuis uiterst bedrijvig in het parlement. Hij hield diverse interpellaties en diende ook wetsvoorstellen in. Maar het was vechten tegen de bierkaai : wat Domela Nieuwenhuis ook zei of deed in het

Domela Nieuwenhuis rond 1892

parlement, hij werd totaal genegeerd. Het is in dit verband hoogst merkwaardig dat Meyers in zijn biografie het onderzoek van S.I.S. Vetter-Samuels niet gebruikt waarin Domela Nieuwenhuis als een constructief parlementariër wordt betiteld. De negatieve ervaring in het parlement en het feit dat Domela Nieuwenhuis in 1891 niet werd herkozen, maakte dat hij steeds sceptischer over het parlementarisme werd.

De Duitse socialisten

Dat scepticisme werd nog aangescherpt door de internationale contacten die Domela Nieuwenhuis als voorman van de SDB had. Dit alles stond in het teken van de belangrijke ontwikkelingen die het socialisme rond 1890 doormaakte. De Duitse socialistische partij (SPD) was na 1890 geweldig gegroeid. De SPD werd een echte massapartij die in theorie nog wel vasthield aan de revolutie, maar in de praktijk niet : discipline, autoritaire verhoudingen en reformisme vormden de succesformule van de Duitse socialisten. Domela Nieuwenhuis zag die ontwikkelingen in Duitsland met lede ogen aan en keerde zich

Domela op latere leeftijd

tegen het Duitse socialistische model. In een van zijn belangrijkste geschriften, *Le socialisme en danger*, trok hij de vergelijking met het oorspronkelijke christendom waarvan de essentie verloren ging toen het een dogmatische kerk werd.

Op de eerste congressen van de Tweede Internationale wist de Duitse partij een meerderheid achter haar opvattingen te krijgen. Domela Nieuwenhuis speelde tijdens deze congressen een belangrijke rol. Vooral omdat hij het aandurfde het gezag van de Duitse socialisten te betwisten. Alleen al dat feit op zich werd door de Duitse socialistische leiders bijzonder hoog opgenomen.

De discussies gingen vooral over het militarisme en het parlementarisme als exclusieve politieke tactiek. Met betrekking tot het militarisme pleitte Domela Nieuwenhuis nu voor de algemene staking van de arbeiders om een oorlog te voorkomen. Voor de Duitse socialisten ging dat echter veel te ver. Wat betreft het parlementarisme wilde Domela Nieuwenhuis nadrukkelijk alle mogelijke tactieken, inclusief die van de anarchisten openlaten. Hij wilde eigenlijk de hele socialistische beweging bijeen-

houden zonder enige richting uit te sluiten. En dat wilden de Duitse socialisten juist wel: zij wensten niet samen te werken met anarchisten en revolutionair-socialisten. De SPD kreeg het ondanks veel tegenstand (6) voor elkaar om tijdens de congressen in 1893 en 1896 haar tegenstanders de deur uit te werken.

De discussie over het parlementarisme liet ook de Nederlandse socialisten niet onberoerd en leidde in 1894 tot een afscheuring van de SDB. De Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP, de voorloper van de huidige Partij van de Arbeid) zag toen het levenslicht.

Hoewel Domela Nieuwenhuis een man was met rotsvaste overtuigingen, was hij in concrete situaties soms onzeker. Het liefst wilde hij de beweging bij elkaar houden, maar zijn tactiek was in deze kwestie onduidelijk. Zo ook bij de grote algemene staking in 1903. Domela Nieuwenhuis was toen weliswaar al anarchist, maar genoot nog steeds een groot gezag onder de Nederlandse arbeiders. Dat die staking mislukte was ook te wijten aan de vijandige relaties tussen de anarchist Domela Nieuwenhuis en de sociaal-democratische leiders zoals Troelstra en Vliegen. Mede doordat Domela Nieuwenhuis op belangrijke momenten niet de goede beslissingen nam, eindigde deze uiterst belangrijke staking in een fiasco.

Een stugge en fanatieke idealist

Het is in dit verband aardig om even stil te staan bij de opmerkingen over Nieuwenhuis' zielerorselen die Meyers door praktisch zijn hele boek weeft. Regelmatig betitelt Meyers Domela Nieuwenhuis als een fanatieke en stugge idealist. Dat Domela Nieuwenhuis een gesloten en stug karakter had, is genoegzaam bekend, maar Meyers komt hier te pas en te onpas op terug. Het zou in dit verband interessant zijn geweest als Meyers het stugge en fanatieke karakter van Domela Nieuwenhuis tegen een ander licht had gehouden. Zo wijst Meyers er in zijn boek bijvoorbeeld zelf op hoe genadeloos de Nederlandse socialisten soms werden vervolgd en beschrijft hij zelf de Duitse socialisten als erg autoritair. Had Domela Nieuwenhuis in dat verband anders kunnen optreden zonder zijn idealen los te laten? Die wisselwerking tussen een inderdaad stug individu en zijn (stugge) omgeving beschrijft Meyers onvoldoende, daar waar hij elders toch zeer veel oog heeft voor de psyche van Domela Nieuwenhuis. Hij ging immers als een ware Jezusfiguur gebukt onder het leed van de menigte die gedompeld was in armoede en onkunde.

Het leed dat Domela Nieuwenhuis trof maakte zijn leven trouwens ook niet erg vrolijk. Tot driemaal bleef hij als weduwnaar achter met nog zeer jeugdige kinderen. Tweemaal verloor hij een zoontje in het eerste levensjaar en moest later nog drie van zijn kinderen ten grave dragen. Domela Nieuwenhuis stamde uit een gefortuneerde familie. Het kapitaal dat hij meekreeg maakte hem totaal onafhankelijk van wie of wat dan ook. Het grootste deel van dat kapitaal maakte Domela Nieuwenhuis op aan de beweging. Een deel verloor hij door slecht beheer en door ruzies met andere socialisten.

Op het punt van de ruzies met andere socialisten heeft Meyers wel gelijk om Domela Nieuwenhuis als fanatiek te omschrijven. Personen met wie hij soms jarenlang had samengewerkt werden door Domela Nieuwenhuis na een breuk wel op een erg onheuse wijze beschimpt. De Vrije Socialist, het blad dat Domela Nieuwenhuis in 1898 stichtte na zijn overgang naar het anarchisme werd vaak ontsierd door persoonlijke en hatelijke artikelen. Zelfs anarchisten die met hem van mening verschilden werden al te vaak op grove en kwetsende wijze in zijn tijdschrift behandeld. Die schaduwkanten van Domela Nieuwenhuis hebben de anarchistische beweging in Nederland beslist geen goed gedaan.

Anarchist

In 1898 bekeerde Domela Nieuwenhuis zich dus definitief tot het anarchisme. Tot aan zijn dood in 1919 zou hij anarchist blijven. Bij Domela Nieuwenhuis' overgang naar het anarchisme merkt Meyers op dat in den beginne de tegenstelling tussen anarchisme en socialisme in Nederland nauwelijks aan de oppervlakte kwam. Waarom Meyers in dat verband het Nederlandse socialisme als primitief omschrijft is een raadsel, hij geeft hiervoor geen enkel argument. In tegenstelling tot Meyers noemt Rudolf de Jong het socialisme van toen zeer open en modern (7). Domela Nieuwenhuis zag zichzelf als een sociaal-anarchist. Het was zijn rotsvaste overtuiging dat de revolutie en niet het parlement, de economische strijd en niet de politieke macht naar de socialistische maatschappij zou leiden. Als anarchist was Domela Nieuwenhuis fel gekant tegen elke poging om de Nederlandse anarchisten op nationaal niveau te verenigen. Van zijn persoonlijke afkeer van organisatie maakte hij nu een beginselkwestie (8). Wel accepteerde Domela Nieuwenhuis de eerste overkoepelende revolutionaire vakbeweging, het Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS) dat in 1893 ontstond. Immers in het NAS werkten de revolutionairen en sociaal-democraten nog samen in een beweging (9).

Tot aan zijn dood is Domela Nieuwenhuis een centrale figuur in het Nederlandse anarchisme geweest. Toch was die beweging niet uitsluitend beperkt tot groepen rond De

Vrije Socialist. In veel plaatsen bestond een actief verenigingsleven van waaruit propaganda werd gevoerd maar ook stakingen en andere acties werden ondersteund. Toch deed ook hier de invloed van Domela Nieuwenhuis zich gelden, vooral op langere termijn. Op het moment dat het sociaal-culturele leven in Nederland steeds meer landelijk werd georganiseerd, overleefden tal van anarchistische verenigingen dat niet. Ongetwijfeld is dat mede versterkt door de opvattingen van Domela Nieuwenhuis over organisatie.

De opvattingen die Meyers over het anarchisme verkondigt in zijn boek, zijn niet erg doortimmerd. Het anarchisme dat Bakoenin en Kropotkin beschreven, spreekt niet alleen over de vrijheid voor het individu en is tegen elk gezag gericht. Daar waar Meyers met name de jeugd en de eerste fasen van Domela Nieuwenhuis' politieke ontwikkelingen uitgebreid heeft beschreven, maakt hij zich er hier wat al te gemakkelijk vanaf.

Willie Verhoysen

1. De titel van dit artikel is ontleend aan Hans RAMAER, *De pyramide der tirannie, anarchisten in Nederland*. Amsterdam, 1977.
2. Het belang van Domela Nieuwenhuis was vroeger door sociaal-democratische geschiedschrijvers, maar ook in wetenschappelijke studies, danig geminimaliseerd, maar de laatste jaren wordt hij steeds meer in ere hersteld. Zie p. 15 in : Johan FRIESWIJK en anderen, *Ferdinand Domela Nieuwenhuis, de apostel van de Friese arbeiders*. Drachten, 1988.
3. Ondanks de omgekeerd politieke ontwikkeling van beiden (César de Paepe begon namelijk als anarchist om later mee aan de wieg te staan van de Belgische Werklieden Partij), bleef Domela Nieuwenhuis een grote genegenheid hebben voor César de Paepe. Zozeer zelfs dat hij één van zijn zonen naar hem noemde : de later niet onverdienstelijke kunstenaar César Domela Nieuwenhuis.
4. Het is Jacques Giele geweest die in zijn studie over de Eerste Internationale in Nederland aantoonde dat er duidelijke lijnen lopen van deze organisatie naar de latere socialistische beweging.
5. Jan MEYERS, *Domela, een hemel op aarde*. Amsterdam, Arbeiderspers, 1993, p. 181. Meyers dicht de massa hier het een en het ander toe zonder dat met argumenten te staven.
6. Zo protesteerde ook de Belgische delegatie tijdens het Londens congres van de Tweede Internationale in 1896 tegen de uitsluiting van anarchisten en revolutionair-socialisten. Dat is onder meer door ondergetekende onderzocht in zijn studie over de Nederlandse socialisten en het bewuste Londens congres.
7. Zie Johan FRIESWIJK en anderen, op. cit., pagina 14.
8. Albert DE JONG, *Van christen tot anarchist en ander werk van F. Domela Nieuwenhuis*. Utrecht, 1970, p. 186.
9. De mislukte algemene staking van 1903 maakte daar echter een einde aan. Anarchisten en sociaal-democraten beschuldigden elkaar bijzonder fel over het mislukken van deze staking. Verschillende sociaal-democratische vakbondsleiders wensten daarop niet langer met het NAS samen te werken en stichtten in 1905 het NVV, de voorloper van de huidige FNV.